

CAHİT ZARİFOĞLU'NUN *MENZİLLER* ŞİİRİNE BİR BAKIŞ

Dilek CERAN*

ÖZET

Menziller, Cahit Zarifoğlu'nun üçüncü şiir kitabına adını veren şiiridir. "Menziller" şiiri muhtevası ve şairin şiir anlayışını yansıtmaya bakımından önemlidir. Şiirin en dikkati çeken özelliği, son iki mısradan önce eğik bir düşünce çizgisinin çizilmesidir. Şiiri orijinal kılan bu çizgidir. Bu çalışmada, hem şiir tahlil edilmeye hem de söz konusu çizginin şiire kattığı manâ belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, menzil, şiir, derin anlam, düşünce çizgisi.

ABSTRACT

Menziller is the poem which Cahit Zarifoglu gave its name to his third poem book. Menziller is an important poem as its content and as it reflects the poet's poem understanding. The most attracting feature of the poem is before the last two verses, a oblique line of belief is drawn. It is this line which makes the poem orijinal. In the writing, the meaning which this line adds to the poem is tried to be determined.

Keywords: Cahit Zarifoğlu, menzil, poem, profound meaning, line of belief.

MENZİLLER

Sözün ve yolun baş çeşmesi ruhumun
Canım içre sevinç verir sözlerin
Baktığın dağların düşüncesi bile ağlatır beni
Hür olurum buyruklarını bir bir donansam sultanım.
Aşkın bin gözlü devâsâ bir baş imiş
Yur her birini uykulardan sohbetin

Dinlen ey Zarif bilatedbir çok söz açtın
Bu kırık akılla ne cürettir yaptığın (Zarifoğlu 2000:303).

Cahit ZARİFOĞLU

Cahit Zarifoğlu (1940-1987), yeni İslamcı akımın en önemli şairlerinden biridir. Alman Dili ve Edebiyatı mezunu olan şair, Batı kültürüne vakıftır. Fakat, onun şairliğinin temelleri aldığı eğitime değil, geniş ve müsamahalı İslam anlayışına dayanır. Bunun tabii bir sonucu olarak, Zarifoğlu'nun şiirinde metafizik kuşkular, dünya, ahiret, kozmik alem, ölüm ve hayatla ilgili temalar dikkati çeker. Aynı konular, şairin çağdaşları tarafından da ele alınmıştır. Onun şiirini farklı kılan, söz konusu temaları işleyişindeki farklılıktır. Mesela, Materyalistler ya da Marksistler bu temalara şüphecilik ve karamsar yaklaşırlar.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Onlar için, ölüm bir yok değildir. Zarifoğlu ise, inancını şiirlerine aksettirmiş biri olarak ölümü ezelden yazılmış bir alinyazısı kabul eder ve huzur içinde bekler. Semboller ve serbest çağrışım yoluyla, İslam'ın kendi içindeki yansımalarını anlatır. Onun için İslamiyet, bir telkin aracı değil, duygularının ve düşüncelerinin ifadesidir (Kabaklı 1991: 610).

Bu tavır, onun şiirlerine derin bir manâ kazandırır. Zarifoğlu'na yöneltilen anlaşılmadığına ya da anlaşılmakta güçlük çekildiğine dair eleştiriler, şiirlerindeki derin anlamın zor anlaşılabilir olmasındandır. Şairin şiirlerindeki anlam kapalılığının iki sebebi vardır: Bunlardan biri, seçtiği kelimelerin konu edindiği İslamî muhtevanın içinde özel bir anlamı bulunması ve bunun okuyucu tarafından bilinmemesidir. Diğer ise, önceleri bağlı bulunduğu II. Yeni akımının etkisidir.

Şairin şiir kitaplarının isimlerine ve muhtevalarına –yazılış ve yayınlanış sırasına göre- bakıldığında, birbirini tamamlar mahiyette oldukları görülmektedir. Zarifoğlu da çeşitli açıklamalarında böyle olduğunu kabul etmiştir. (Kabaklı 1991: 616). İlk şiir kitabı İşaret Çocukları (1967), adından da anlaşılacağı üzere işaret edilen, seçilmiş çocukları anlatır. Buradaki çocuklar, şairi kendi çocukluk ve gençlik yıllarına götürür. Bu şiirler, kötü bir çocukluğun bilinç altında oluşturduğu malzeme ile yazılmıştır. İşaret Çocukları'nın son şiiri olan Şan'da Cahit Zarifoğlu çocukluğunu şöyle anlatır:

*“Ne korkunç bir iklimdi çocukluğum
Uyku yansın yürek mecburlansın
Beden bedende artmaya can bedeni aşmaya
Ağz ilk şanlı yemek
Olan ölümi
Başlasın anlatmaya”*(Zarifoğlu 2000: 104)

İşaret Çocukları büyüler ve Yedi Güzel Adam (1973) olurlar. Bu kitapta yer alan beş uzun şiir, bu güzel adamları anlatır. Eserde hem maddî hem de manevî unsurlara rastlamak mümkündür. Konu edindiği yedi güzel adam, dünyevî bir mücadelenin içinde, kimi zaman güler, kimi zaman öfkelenirler. Dev gibi olmalarına rağmen âşık olacak kadar ince ruhludurlar:

*“Bu insanlar dev midir
Yatak görmemiş gövde midir*

*Bir yara açar boyunlarında
Kolkola durup bağırduklarında*

*Yar kurbanın olam
Dağlar önüme durmuş
Ki dağlanam* (Zarifoğlu 2000: 107)

Bu son mısralarda olduğu gibi sevgili kimi zaman bir kadındır. Ancak Zarifoğlu'nun bazı şiirlerinde beşerî aşktan uzaklaşarak manevî bir sevgiliye yöneldiği görülür.

Üçüncü şiir kitabı Menziller(1977)'de bu sevgi daha çok ön plâna çıkar. Şairin yedi güzel adamı bir menzile doğru yol alırlar. Dünyevî hayatı tamamen

bir tarafa bırakmadan Allah ve peygamber sevgisini yoğun olarak yaşarlar. 1986'da yayınlanan *Korku ve Yakarış*, yedi kişinin ulaştığı bir makamdır. İslamî deyişle “Havf u Reca” makamı. Havf u reca (korku-ümit) iradî birer tavır ve Allah yoluna gönül verenler için bir ilk menzil, ilk noktadır. Bu havf u reca dengesi, onlara Cenab-ı Allah'ı her yerde bulabileceği ümidi ile asla bulamayacağı korkusunu birlikte yaşatır. Zarifoğlu'nun kahramanları Allah'tan korkarlar ama aynı zamanda O'na kavuşmak isterler.

Menziller, şairin üçüncü şiir kitabına da adını veren ve şiir anlayışını yansıtan bir şiirdir. İlk okuyuşta kendini kolay ele veren bir şiir gibi görünmektedir. Ancak kolay anlaşılır gibi görünen bu şiir üzerinde düşünmeye başlayınca, şiirin zorlayan bir yapısı olduğu dikkati çeker. Şiir, üzerinde düşündükçe, derinleşen bir anlam ifade eder.

Zarifoğlu'nun şekil kaygısı yoktur. Aksine diğer çağdaşları gibi bu konuda olabildiğince özgürdür. Bu bakımdan şekil itibarı ile şiiri orijinal yapan en önemli özellik, son iki mısradan önce çizilen düşünce çizgisidir. Bu çizginin şiire ne kattığını anlamak için, şiirin ifade ettiği manâyı çözmek gerekir. Menziller, mısralardan ve mısraların ikişer ikişer kümelenmesinden oluşmuştur. Şiirde noktalama işaretleri –dördüncü mısranın sonundaki nokta işareti hariç-kullanılmamıştır. Buna rağmen her mısra tam bir cümledir. Şair bütün şiirlerinde olduğu gibi söz konusu şiirinde de noktalama işaretlerinin anlamı sınırlayıcı ve vurguyu belirleyici; şeklin anlamı daraltıcı ve zorlayıcı etkisinden sıyrılarak okuyucunun serbest çağrışımla kavrayabileceği bir yola baş vurur. Serbest çağrışım, gerçeküstüçülük akımında kullanılan bir metottur. Şair, “*kendisini hayâllerine ve kelimelerin başıboş akışına bırakmayı yaratıcılığın temel prensibi sayar. Bu usul ile aklın müdahalesine mâni bulunduğu nispette orijinal eserler vermek mümkündür.*”(Kaplan 1975: 159). Şuuraltı aklın denetiminden kurtulunca, şuurulu olarak bulunamayacak yeni hayaller yaratır. Ancak akıl devre dışı kaldığı zaman ortaya çıkan fikirler ve duygular belli bir düzenle ortaya çıkmaz. Bunlar sonradan şair tarafından düzenlenirse güzel eserler vücuda gelir. Zarifoğlu da Menziller şiirinde, seçtiği kelimelerle okuyucunun serbest çağrışımla yorum yapabilmesine, şiirin iç dünyası ile kendi iç dünyasını birleştirebilmesine imkan tanımıştır.

Menziller, geleneksel şiirin vezin ve kafiye anlayışına bağlı kalınmadan yazılmıştır. Şair, ahengi sağlamak için ses benzerliklerinden ve gramatikal yapılardan faydalanmıştır. “*Baktığın dağların düşüncesi bile ağlatır ben?*” mısrasında “*baktığın, dağların, ağlatır*” kelimelerinde aynı sesleri kullanarak ahengi kurar. Her mısradaki ses olarak birbirini tamamlayacak kelimelere yer verilmiştir: “*yolun-rubumun, baş-çeşmesi, yur-uykularından, kırık-akıl,....*” gibi. . Şiirde geniş zaman hakimiyeti söz konusudur. (*baş çeşmesi(dir), verir, ağlatır, hür olurum, yur, cürettir*) Bu, şiirin iletisinin geniş bir zamanı kapsamasını sağlar.

Şiire ve aynı zamanda şiirin yer aldığı kitaba adını veren “menzil” kelimesi de, şiirin şekil özelliklerini belirleyen unsurlardan biridir. Şiirin ikişerli mısralardan oluşan her kümesi şairin ulaşmak istediği bir menzile işaret eder. Bu yüzden şiirin adı çoğuldur. Çünkü şairin hedefinde birden çok menzil yani menziller vardır. Menzil, sözlük anlamının dışında bir tasavvuf terimi olarak da

kullanılmaktadır. Tasavvuf eğitimi, kademe kademe ilerler, bir düzenle belli noktalara ulaşmayı amaçlar. Asıl hedefe ulaşmak için çıkılan bu yolculuktaki konaklama yerlerinden her biri bir makam, bir menzildir. Menzil, müminin yaptığı ibadet ve riyazet ile Allah katında elde ettiği manevî yerdir. Çalışarak ve aşama aşama elde edilir. Dolayısıyla tasavvufta da birden çok menzil vardır. Menzil, Kur'an-ı Kerim'in Yunus ve Yasin surelerinde de Arapça çoğulu olan "menazil" şekliyle yer alır. Cahit Zarifoğlu'nun şiirine "Menziller" adını vermesi tesadüfî değil, bilinçli bir tavır olarak düşünülmelidir.

Dikkat edilirse şair, şiirin tamamında anlatıcı konumundadır ve ilk altı mısradaki kim olduğu açıkça söylenmeyen birine seslenmektedir. Ancak derin anlam iyi tespit edildiği zaman "sultanım" ile kastedilenin kim olduğu anlaşılacaktır. Acaba kimin sözü ve yolu bizim ruhumuzun baş çeşmesidir, kimin sözleri bizim canımızın içine sevinç verir? Çeşmeyi, suyun durmadan akışına bağlı olarak "sonsuzluk" manasında düşünmek mümkündür. Ayrıca "baş çeşme" her şeye kaynaklık eden bir varlık olarak düşünülebilir. İman sahibi insanlara göre kainattaki bütün varlıkların bir kaynağı vardır:

Cenab-ı Allah. Baş çeşme, ruh, söz ifade ve kelimeleri, elest meclisine bir telmih kabul edilebilir. Çünkü kainattaki her şeye kaynaklık eden Cenab-ı Allah, ruhlara ilk sözünü burada söylemiştir. Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara "Elestü bi-Rabbiküm?" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) diye sorar. Ruhlar hep bir ağızdan "Kalû belâ" (Evet, sen bizim Rabbimizsin) diye tasdik ederler. Böylelikle Cenab-ı Allah daha ruhları yarattığı andan itibaren onlara kaynaklık, baş çeşmelik etmeye başlar.

O'nun sözü ve yolu bizim içimize sevinç ve huzur verir. Allah'ın sözü, Kur'an-ı Kerim'dir. O halde iç huzura kavuşmak ve İslâm'ın yolunda ilerlemek için, Kur'an-ı Kerim'e ulaşmak ve onu anlamak gerekir. İman etmiş birinin ulaşması gereken menzillerden biri budur.

Üçüncü mısradaki şair yine Cenab-ı Hakk'a hitaben "Baktığın dağların düşüncesi bile ağılatır beni" demektedir. Millî Eğitim Bakanlığının Türkçe sözlüğünde "bakmak" kelimesinin 17 değişik anlamı vardır:

1. "Bakışı bir şey üzerine çevirmek;
2. aramak;
3. (yer için) yüzü bir yöne doğru olmak;
4. bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek;
5. beslemek, geçindirmek;
6. (bir iş) birinden beklenmek;
7. (hasta için) muayene etmek, tedavi etmek;
8. yoklamak, incelemek, denemek;
9. bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak;
10. ilgilenmek;
11. yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak;
12. gözetmek, korumak;
13. (renklerde) benzetmek, andırmak;
14. önem vermek, önem vererek üzerinde durmak;
15. anlamak, farkına varmak;

16. *başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak;*
17. *(bebek, çocuk) eğitim ve bakımıyla ilgilenmek.* (MEB 2000: 234-235)

Cenab-ı Hakk'ın dağlara bakışı hangi açıdandır? Elbette O'nun bakışı insan oğlunun adı nazarından farklıdır. Her mümin, Allah'ın her şeyi (keyfiyetini bilemeyeceği bir şekilde) işittiğine ve gördüğüne inanır. Zira Allah'ın görmesi ve işitmesi; bir alet, göz ve kulak gibi madde ve mahdut bir kuvvetle değildir. O, mutlak manâda işitici ve görücüdür. Cenab-ı Allah ve dağ kelimesi birlikte anılınca akla ilk gelen Hz. Musa'dır. Hz. Musa Tur-ı Sina'da Cenab-ı Allah'ın Zat'ını görmek ister. Allah, "*Sen beni göremezsin*" buyurur ve dağa bakmasını, eğer dağ tecellisine tahammül ederse Hz. Musa'nın da tahammül ederek görebileceğini söyler. Cenab-ı Allah'ın tecellisinden dağ paramparça olur. Musa da bu tecelliden bayılır. Böylece, Allah'ın zatını değil ancak nurunu görebilmiştir.

Yine müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Hz. Muhammet ve Hz. Ebubekir'in başından geçenler, Cenab-ı Allah'ın dağlarda birilerine baktığının delilidir. Müşrikler, Hz. Muhammet ve Hz. Ebubekir'i yakalayıp öldürmek için takip ederler. Onlar da Sevr dağındaki Sevr mağarasına sığınır. İz takip ederek mağaraya gelen müşrikler, ağzının örümcek ağı ile örüldüğünü görürler. Örümcek ağının bozulmamış olması, oraya kimsenin girmediğinin göstergesidir. Dolayısıyla müşrikler, mağaraya girmeden giderler. Bu olaylar, Allah'ın nazarının dağlarda olduğunun bir ifadesidir.

Bunları düşünmek bile şairi ağlatmaya yeter. Onun elinden gelen sadece Allah'ın buyruklarını bir bir yerine getirmeye çalışmak olabilir. Böylece vicdanen rahat olacaktır. Zarifoğlu, Allah'a giden yolun ibadetle, sadakatle, sabırla, cihatla, Allah'ın emirlerine uymakla, yap dediklerini yapmak, yapma dediklerinden uzak durmakla mümkün olduğunu bilir. Ona göre bütün bunları gerçekleştirmek, amaca ulaşmak için gerekli menzillerden biridir. Bu İslâmî adıyla "reca", Zarifoğlu'nun ağzıyla "yakarış" makamıdır.

Şair, Cenab-ı Allah'a duyulan aşkı bin gözlü devâsâ bir başa benzetir. Bu aşkın devâsâ olması, ilâhî aşkın yüceliğinden, bin gözlü olması ise çeşitliliğindedir. Çünkü bu dünyadaki her şey bizi Cenab-ı Allah'a götürecek bir vasıta. O'nunla sohbet etmek, Kur'an-ı Kerim'i okumak demektir. Böylece Zarifoğlu'nun dediği gibi gözler uykudan uzaktır. Çünkü Allah'ın emirlerini okumak, onları hatırdan çıkarmamak insanı gaflet uykusundan kurtarır.

Zarifoğlu, son sözünü söylemeden önce büyükçe bir çizgi çeker. Şiire orijinallik getiren bu çizginin manâsı, son iki mısradan hareketle anlaşılabilir. Burada şairin hitabı kendisinedir. Artık dinlenmesi gerektiğini söylediğine göre, çok yazdığı, söylediği, yorulduğu düşünülebilir. Ama şair tedbirsizce çok söz söylediğini ifade etmektedir. *Bilatedbir söz açmak*, söylenmemesi gereken sözleri de söylemek demektir. Şair, aklını *kırık akıl* olarak görüp büyük bir işe kalkıştığını, fazla cüretkâr olduğunu ifade eder. İslâm'a göre, insan cüzi iradeye sahiptir. Bu dünyada olup bitenlerin hepsini akılla anlamaya, çözmeye, açıklamaya imkân yoktur. Bu durumda "kırık akıl" tabiri çok yerindedir. Aynı

paralelde olmasalar bile, Bekir Sıtkı Erdoğan'ın meşhur rubaisinin son iki mısraı, Zarifoğlu'nunkine çok benzer:

*“Tanrım şımarıp rahmetinin bolluğuna
Affet! Yarım aklmla neler söylemedim.”*

Yukarıdaki düşüncelerden hareketle Zarifoğlu'nun bu çizgiyi şu amaçlarla çizdiği düşünülebilir: İlk olarak, şair yazdığı bütün şeylerin üzerine bir çizgi çekerek hepsinin boş şeyler olduğunu ifade etmek istemiş olabilir. Bu sebeple, çizgiyi sadece bu şiir için değil, şairin bugüne kadar yaptığı bütün dünyevî işleri kapsayacak şekilde düşünmek mümkündür. İnsanın *kırk aklını* kullanarak yaptığı tüm eylemler, gereksiz şeyler olarak görülmüştür. Çizginin ifade ettiği diğer bir anlam ise şairin söyleyecek daha çok sözü olduğudur. Çünkü bu çizgi, asıl hedefe ulaşmada pek çok menzilin varlığına işaret edebilir. Şair ilk altı mısraın ardından *bilatedbir çok söz açtığım* söylemektedir. Hatta sözlerine yenilerini eklemek de mümkündür. Ancak *kırk akılla* bu menzillerin hepsini saymak imkansızdır. Dolayısıyla şair tespit edebildiği menzillerin tamamını sayarak sözü uzatmak istemediği gibi, menzillerin ne kadar çok olduğunu da vurgulamak istemiştir. Çizginin çiziliş şekli de bunu doğrular niteliktedir. Şair, yatay ya da dikey değil, eğik bir çizgi kullanmıştır. Bu, artarak devam eden bir düşünceyi yansıması bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakça

Kabaklı, Ahmet (1991), *Türk Edebiyatı*, C. IV, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı yayınları.

KAPLAN, Mehmet (1999), *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, İstanbul: Dergâh yayınları

MEB (2000), *Türkçe Sözlük*, İstanbul: MEB yayınları

Zarifoğlu, Cahit (2000), *Şiirler*, İstanbul: Beyan yayınları.